

Samuël Kruizinga, **Overlegeconomie in oorlogstijd. De Nederlandsche Overzee**

Trustmaatschappij en de Eerste Wereldoorlog (Zutphen: Walburg Pers, 2012, 404 pp., ISBN 978 90 5730 863 5).

Het katholieke Kamerlid P.J.M. Aalberse beschreef in zijn dagboek de angst in de Kamer toen in 1914 de oorlog uitbrak: ‘nu ’t ultimatum aan België gezonden was, werd het ook voor ons land spoedig verwacht. En wat dan? Toegeven mocht niet’. In zo’n geval moest Nederland vechten en zich laten meesleuren in een bloedige oorlog. Duitsland had evenwel goede redenen zijn buurland buiten schot te houden. Via Nederland werden immers essentiële grondstoffen en voedingswaren aangevoerd. Volgens de Akte van Mannheim (1868) die het verkeer op de Rijn regelde, mocht Nederland die doorvoer geen strobreed in de weg leggen. Aangezien aan Duitse kant werd verwacht dat hun doortocht door België het excuus zou zijn dat Londen nodig had om Frankrijk te steunen, was Berlijn ervan overtuigd dat de Britten de Nederlandse neutraliteit ook zouden respecteren. Het kon ten slotte niet wegens de schending van de neutraliteit van het ene kleine land in de oorlog stappen, om vervolgens het andere kleine land binnen te vallen. Aalberse beëindigde zijn aantekening van die dag dan ook met de woorden: ‘Engeland wil den doorvoer naar Duitschland verhinderen; Duitschland staat op zijn recht, bij de Rijnvaartakte door ons erkend. Zoo zitten we tusschen twee vuren! Geve God dat ons land voor dezen wreeden oorlog bespaard blijve. Wel is ook thans de schade enorm groot, maar wat is de geldelijke schade tegen de hevige ellende van een land in oorlog?’

De Duitse hoop dat Nederland zijn doorvoerfunctie zou blijven vervullen, werd versterkt door de Declaratie van Londen, een overeenkomst uit 1909 die de handel in oorlogstijd regelde. Daarin was bepaald dat absolute contrabande – goederen uitsluitend voor militair gebruik – in beslag mocht worden genomen. Goederen die eventueel voor militaire doeleinden konden worden gebruikt, mochten slechts worden geconfisqueerd als bewezen was dat ze bestemd waren voor de vijandelijke strijdkrachten, dit ter beoordeling van een internationaal Hof. De handel in alle overige goederen bleef vrij. Indien de mogendheden zich aan deze regels hadden gehouden, waren de gevolgen van de oorlog voor Nederland veel minder ernstig geweest. Niet alleen was de Declaratie echter niet geratificeerd, ook ging deze uit van een ander soort oorlog. De oorlog was niet slechts langduriger dan verwacht, maar werd bovendien een uitputtingsslag waarin

de voortgang van de productie ten behoeve van het front bepalend werd. Het feit dat al na enige weken gespecialiseerde arbeiders naar huis werden gestuurd omdat hun werk daar van meer nut was dan in de loopgraaf, laat zien dat de oorlogvoering veranderde. De productie van het thuisfront speelde een steeds grotere rol. Essentieel werden het opvoeren van de productie, het toespitsen daarvan op de oorlogvoering, en het schade toebrengen aan de productie van de vijand. De blokkade was dan ook niet tegen te houden door een verdrag.

Zowel de Britse marine als de regering meenden aanvankelijk niettemin dat zij zich min of meer aan de Londense Declaratie moesten houden. Al snel leek de oorlog voor de geallieerden evenwel een fatale wending te nemen. Hoopgevend was slechts dat krijgsgevangenen Duitsers honger leden. Het wekte de indruk dat de Duitse voedselsituatie kritiek was en dat het afsnijden van de aanvoer beslissend kon zijn. Vandaar dat Londen stappen nam die uiteindelijk de Declaratie reduceerde tot een vodge papier. In zijn proefschrift, waarvan dit de handelseditie is, wijst Samuël Kruizinga dit aan als het begin van een blokkade die Nederland in de spagaat zou dwingen. Aan de ene kant eiste Duitsland dat de aanvoer doorging, aan de andere kant sloot Groot-Brittannië zijn blokkade. Londen was er wel niet op uit Nederland te treffen, maar het wilde toch ten minste de garantie dat aangevoerde goederen niet aan Duitsland ten goede zouden komen. Van een regeringsgarantie kon evenwel geen sprake zijn. Berlijn zou zo'n stap immers niet slechts beschouwen als een schending van de Akte van Mannheim, maar zelfs van de neutraliteit. De oplossing was de Nederlandsche Overzee Trustmaatschappij, NOT, een privaatrechtelijke organisatie van bankiers en reders die de Britten beloofden dat goederen die via deze organisatie werden aangevoerd niet in Duitse handen zouden vallen. Door slechts NOT-goederen door te laten, kreeg Londen de gewenste garantie, terwijl Den Haag zijn handen in onschuld kon wassen. De regulering van de handel, de onderhandelingen met de Britten over hoe de garanties waar te maken en hoe om te gaan met de steeds stringenter blokkade, de consequenties voor de positie van de regering en de relatie tussen de regering en de NOT worden door Kruizinga uittrenturen beschreven, evenals de spanning tussen de overwegend Britsgezinde NOT en enige Duitsgezinde ministers.

Kruizinga begint zijn werk met de vaststelling dat er over de NOT nog maar één boek is geschreven, het gedenkboek uit 1935 van Charlotte van Manen. Hij kenschetst dit als een eenzijdige, kritiekloze verheerlijking van het NOT-bestuur. Er is echter veel meer over de NOT gepubliceerd, hoewel niet in afzonderlijke studies in boekvorm. Uit studies over Nederland in de Eerste Wereldoorlog was het meeste over de NOT wel bekend. Van een nieuw boek mag geëist worden dat de auteur met een nieuwe visie komt of de organisatie in een bredere context plaatst. Na de weergave van de stand van het onderzoek waarin alleen de studie van Van Manen ter sprake komt, geeft Kruizinga echter een traditionele, gedetailleerde, chronologische beschrijving van de maatregelen die de belligerenten namen om elkaars handel te belemmeren, de pogingen van de NOT om de Nederlandse handel doorgang te laten vinden, de stappen van verschillende

ministers die dit doorkruisten en de diplomatieke strubbelingen die hierdoor ontstonden. Gesuggereerd wordt hier en daar dat enige NOT-bestuurders daarbij een wel erg scherp oog hadden voor hun eigen bedrijfsbelangen, maar het blijft onduidelijk welke gevolgen dat had voor hun politiek, en hun relaties met ministers, Londen of Berlijn. Beschreven wordt bijvoorbeeld hoe landbouwminister Posthuma en de NOT in de clinch lagen, maar nergens wordt expliciet gemaakt in hoeverre dat veroorzaakt werd door belangentegenstellingen tussen de bankiers en Indische handelaren in het NOT-bestuur en de landbouwsector. In economisch-historisch opzicht schiet deze studie dan ook duidelijk te kort. Zo beweert de auteur dat het nationaal inkomen tussen 1913 en 1916 met bijna 50 procent groeide (249), daarbij vergetend dat de cijfers die hij gebruikt niet zijn gecorrigeerd voor de oorlogsinflatie.

De NOT, de verhoudingen in Nederland en van Nederland met de geallieerden worden in Kruizinga's studie zonder veel context neergezet en ook aan de redenen waarom de geallieerden de Duitse handel steeds verder afknepen, wordt weinig aandacht besteed. Voor degenen die van detail-beschrijvingen houden van politieke ruzies en conflictjes, of die willen weten bij wie het idee van de NOT nu precies zijn oorsprong vond, valt er wel wat nieuws te vinden, maar het zijn dit soort details die dit veelal in rammelend Nederlands gestelde werk moeten dragen.

Hein A.M. Klemann, Erasmus Universiteit Rotterdam